

# Henryk Cimek

---

## "Selskijat internacionala i edinodejstwieto na BKP i BZNS (1923 – 1931)", Trendafiła Angelowa, Sofija 1987 : [recenzja]

---

Echa Przeszłości 2, 221-226

---

2001

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej [bazhum.muzhp.pl](http://bazhum.muzhp.pl), gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

**Trendafiła Angelowa, *Selskijat internacional i edinodejstwieto na BKP i BZNS (1923 – 1931). Izdatelstwo na BZNS, Sofija 1987, ss. 424.***

Książka Trendafiły Angelowej (*Międzynarodówka Chłopska oraz jedność działania Bułgarskiej Partii Komunistycznej i Bułgarskiego Ludowego Związku Chłopskiego (1923 – 1931)*) została napisana w oparciu o bogatą bazę źródeł. Stanowi ona owoc wieloletnich badań Autorki, poświęconych lewicowemu ruchowi robotniczemu i chłopskiemu. Ich plonem było kilka opracowań, w tym biografia znanego działacza bułgarskiego ruchu rewolucyjnego i Międzynarodówki Chłopskiej Iwana Ormanowa, pseud. Gorow (*Iwan Ormanow. Biografija*, Sofija 1974, ss. 226).

T. Angelowa przeprowadziła kwerendę w archiwach bułgarskich oraz w dawnym Centralnym Archiwum Instytutu Marksizmu-Leninizmu przy KC KPZR w Moskwie (obecnie Rosyjskie Archiwum Państwowe Historii Socjalno-Politycznej), w którym m.in. przebadła zespół Międzynarodówki Chłopskiej i część akt Międzynarodówki Komunistycznej. W szerokim zakresie wykorzystowała literaturę bułgarską i rosyjską. Szkoda, że w książce nie zamieszczono bibliografii i indeksu nazwisk, co utrudnia sprawdzenie wykorzystania źródeł i literatury przedmiotu oraz lekturę tekstu. Ponadto Autorka często podaje tylko przybrane nazwiska lub pseudonimy oraz nie rozszyfrowuje wielu imion. Uwaga ta w mniejszym stopniu dotyczy działaczy bułgarskich.

Praca, w której zastosowano konstrukcję chronologiczno-problemową, składa się z trzech rozdziałów oraz wstępu i zakończenia. Pierwszy rozdział zatytułowano „Międzynarodówka Chłopska i początek jednolitego frontu BKP (Bułgarskiej Partii Komunistycznej) z BZNS (Bułgarskim Ludowym Związkiem Chłopskim) 1923 – 1924”; drugi „Międzynarodówka Chłopska oraz jedność działania BKP i BZNS w latach okresowej częściowej stabilizacji kapitalizmu (1925 – 1929)”; trzeci „Reorganizacja Międzynarodówki Chłopskiej w chłopski ruch komitetowy (1929 – 1931)”. Autorka wykroczyła poza nakreślone ramy chronologiczne pracy, pisząc o niektórych wydarzeniach sprzed 1923 r. i z lat 1932 – 1934. Rozdziały są obszerne. Wydaje się, że w tytule i podtytułach, a także w wielu fragmentach tekstu należało pisać o współpracy lub współdziałaniu BKP i BZKS, a nie o jedności działania tych dwóch partii. Postulat ten w okresie istnienia Międzynarodówki Chłopskiej pozostawał bowiem tylko w sferze teorii.

Mankamentem omawianej pracy jest niezgodność niektórych odsyłaczy z tekstem. Nieścisłości przypuszczalnie zaistniały dlatego, że ostatni etap prac nad książką miał miejsce już po śmierci Autorki. Nie oznacza to jednakże, że cytowane fakty są nieprawdziwe. Niektóre z nich nie znajdują się natomiast pod wskazanymi sygnaturami lub w wymienionych w przypisach

opracowaniach. Dotyczy to m.in. przypisów 84 (s. 37) i 85 (s. 38). W tym drugim przypadku Autorka powołuje się na s. 249 z książki pt. *Międzynarodowe komunistyczne i robotnicze dążenie*, Leningrad 1976, która nawet nie liczy tylu stron. Z kolei przy opisie reorganizacji Międzynarodówki Chłopskiej (Kriestinternu) T. Angelowa powołuje się na sygnaturę archiwalną (s. 376, przypis 209), pod którą nie ma wiadomości o tym wydarzeniu. W teczce tej przechowywane są bowiem instrukcje dla kurierów Międzynarodówki Chłopskiej. Ponadto Autorka w wielu przypisach nie podała dokładnych sygnatur (na przykład przypis 89 na s. 40, przypis 92 na s. 41 i 210 na s. 377). Przepuszczalnie materiały te, gdy Autorka z nich korzystała, nie były jeszcze uporządkowane w dawnym CPA IML przy KC KPZR.

Z tytułu pierwszego rozdziału wynika (s. 154), że powinien on kończyć się na roku 1924. Tymczasem w ostatnim podrozdziale Autorka pisze o wydarzeniach z 1925 r. (s. 126-165), głównie o II Plenum Międzynarodowej Rady Chłopskiej (9-17 kwietnia 1925 r.). W rozdziale tym znajdujemy informacje o próbach zjednoczenia politycznego ruchu chłopskiego w skali międzynarodowej przed rokiem 1925, w tym o roli w tych poczynaniach Aleksandra Stambolijskiego, przywódcy Bułgarskiego Ludowego Związku Chłopskiego. Angelowa bardzo ogólnie pisze o polityce agrarnej Międzynarodówki Komunistycznej, ograniczając się do ukazania tylko niektórych jej aspektów, głównie kwestii jednolitego frontu robotniczo-chłopskiego. Wykazuje przy tym, że BKP problem jedności działania z BZNS podniosła jeszcze przed zajęciem stanowiska w tej sprawie przez Komintern (s. 19). W pracy brakuje jednak pogłębionej analizy stanowiska Bułgarskiej Partii Komunistycznej w kwestii agrarnej, zwłaszcza na tle stanowiska Kominternu. Dotyczy to m.in. przyjęcia przez BKP hasła ziemi dla chłopów i wpływów organizacyjnych tej partii na wsi. Autorka natomiast wyeksponowała rolę komunistów bułgarskich w działalności Międzynarodówki Komunistycznej, zwłaszcza Wasyla Kolarowa.

W rozdziale pierwszym sporo miejsca zajmują sprawy sojuszu robotniczo-chłopskiego, opartego – zdaniem Autorki – na nauce „marksistowsko-leninowskiej” (s. 17). Należy podkreślić, że różnice w tej kwestii między Marksem a Leninem były na tyle istotne, by stwierdzenie to można było uznać za w pełni prawdziwe. Angelowa nie napisała o ewolucji stanowiska MK i BKP w kwestii sposobów tworzenia rządu robotniczo-chłopskiego. Problem ten został ukazany jedynie w aspekcie stosunków BKP i BZNS, zwłaszcza po porażce powstania w Bułgarii we wrześniu 1923 r. W rozdziale tym znajdują się informacje o konferencji założycielskiej Międzynarodówki Chłopskiej (październik 1923 r.) i o udziale w niej delegacji bułgarskiej. W trzecim podrozdziale opisano pierwsze bułgarskie kontakty z MCh, zwłaszcza próby przystąpienia do tej

organizacji, czynione przez lewicę Bułgarskiego Ludowego Związku Chłopskiego.

Autorka relacjonuje dyskusje toczone w Międzynarodówce Komunistycznej nad charakterem Międzynarodówki Chłopskiej i jej zadaniami (s. 84 i n.). Czyni to głównie na przykładzie V Kongresu MK (17 czerwca – 8 lipca 1924 r.) i stanowiska Wasyla Kołarowa. Pomięła natomiast inne wystąpienia na kongresie, w tym Tomasza Dąbala, zastępcy sekretarza generalnego MCh, który krytykował Kołarowa za to, że w swoim referacie poświęconym problematyce agrarnej niejasno określił zadania organizacyjne komunistów na wsi. Chodziło głównie o udzielenie jednoznacznej odpowiedzi na pytanie, czy komuniści powinni byli dążyć do tworzenia rewolucyjnych partii chłopskich, czy związków chłopskich? Ważna w tym względzie, a pominięta w pracy, jest dyrektywa Komitetu Wykonawczego MK z końca grudnia 1924 r. pt. „Stosunek partii komunistycznych do partii i związków chłopskich”. W jej opracowaniu udział brał także Kołarow. Sprawa ta wywołała szerszą polemikę zwłaszcza na Rozszerzonym Plenum Komitetu Wykonawczego MK (21 marca – 6 kwietnia 1925 r.). Miała ona zasadniczy wpływ na uchwały II Plenum Międzynarodówki Chłopskiej (por. H. Cimek, *Sojusz robotniczo-chłopski w Polsce 1918 – 1939*, Warszawa 1989, s. 158 i n.).

W rozdziale drugim (ss. 143) dominują sprawy wzajemnych stosunków BKP i BZNS, kontaktów obydwu partii z Międzynarodówką Chłopską oraz sytuacji wewnętrznej w BZNS. Angelowa pisze m.in. o rozłamie w BZNS oraz o zgłoszeniu akcesu lewicy tej partii do Międzynarodówki Chłopskiej (maj 1926 r.). O układzie sił w BZNS można zorientować się głównie na przykładzie składu delegatów na jego kongres (21-23 listopada 1927 r.), spośród których 500 reprezentowało lewicę partyjną, 1500 centrum i 1000 prawicę (s. 275). W pracy nie ma natomiast informacji na temat wpływów tej partii w ogóle, w tym organizacyjnych. Autorka natomiast sporo miejsca poświęciła udziałowi działaczy bułgarskich we władzach MCh oraz teoretycznemu stanowisku BKP w kwestii agrarnej, marginalnie pisząc o praktycznych efektach działalności tej partii na wsi.

W rozdziale trzecim (ss. 102) dominują problemy związane z Europejskim Kongresem Chłopskim w Berlinie (marzec 1930 r.), kwestią reorganizacji Międzynarodówki Chłopskiej i sprawą jej rozwiązania. Autorka zwróciła przy tym szczególną uwagę, podobnie jak w dwóch poprzednich rozdziałach, na problematykę bułgarską. Głównie skoncentrowała się na przygotowaniach BKP i lewicy BZNS do kongresu berlińskiego, udziale w jego obradach delegacji z Bułgarii oraz na działalności komitetów chłopskich w tym kraju po zakończeniu obrad kongresu. Nie przytoczyła natomiast konkretnych danych, na podstawie których można byłoby zorientować się o zasięgu działalności partii.

Uwaga ta dotyczy także liczby sekcji Międzynarodówki Chłopskiej i jej wpływów. Tylko sporadycznie znajdujemy informacje na ten temat, zresztą nie zawsze pełne i ściśle (por. s. 310 i 316). Na s. 316-317 Autorka pisze, że do Międzynarodówki Chłopskiej do 1929 r. zgłosiło akces 18 partii chłopskich i lewicowych odłamów, a nieco dalej, że do MCh w całości przyłączyła się tylko jedna partia, tj. Chorwacka Republikańska Partia Chłopska.

W innym miejscu spotykamy mało wiarygodną informację (s. 374), że po zakończeniu obrad kongresu chłopskiego w Berlinie liczba organizacji należących do Międzynarodówki Chłopskiej podwoiła się. Autorka daje przykład Zjednoczenia Lewicy Chłopskiej „Samopomoc”, które w maju 1930 r. miało liczyć 10 tys. członków. Nie była to jednak zasługa kongresu berlińskiego, po którym nastąpiło nawet osłabienie działalności organizacyjnej tej partii (por. H. Cimek, *ZLCh „Samopomoc” 1928 – 1931*, Lublin 1973, s. 86 i n.). Podobna tendencja wystąpiła także w działalności Międzynarodówki Chłopskiej, której wpływy organizacyjne po 1926 r. malały.

W pracy Angelowej niektóre sprawy praktycznie zostały pominięte. Należy do nich m.in. kwestia finansowania lewicy BZNS. Autorka bodajże tylko raz wspomina (s. 417), że Międzynarodówka finansowo wspierała BZNS za pośrednictwem BKP. Myślę, że należało szerzej napisać o tej sprawie. Również inne rewolucyjne organizacje chłopskie były finansowane przez MCh, choć w stopniu odbiegającym od ich rzeczywistych potrzeb. Międzynarodówka Chłopska posiadała bowiem skąpy budżet, który ponadto był przeznaczony głównie na utrzymanie jego centralnego aparatu. Pieniądze na ten cel pochodziły od władz Międzynarodówki Komunistycznej, a w rzeczywistości od WKP(b).

W książce Angelowej odczuwa się niedosyt szerszego i krytycznego naświetlenia stosunków MK i MCh. Wprawdzie Autorka cytuje niektóre oceny Komitetu Wykonawczego MK, który niekiedy samokrytycznie przyznawał, że zbyt mało uwagi poświęcał Międzynarodówce Chłopskiej, ale to nie wystarcza. Problem tkwił bowiem w nieprawidłowej polityce wobec chłopów i politycznego ruchu chłopskiego, która nabrała sekciarskiego charakteru, zwłaszcza na przełomie lat dwudziestych i trzydziestych. Przyczyną tego był głównie kurs na masową, przyspieszoną kolektywizację rolnictwa w ZSRR, najczęściej przeprowadzaną wręcz brutalnymi metodami. Istotną rolę w tej sprawie odegrała także zmiana orientacji Kominternu w kwestii strategii rewolucji i wiele innych przyczyn. Ich analiza w nieco innym świetle ukazuje powody rozwiązania Międzynarodówki Chłopskiej. Trudno bowiem zgodzić się z oceną, że decyzję o rozwiązaniu podjęła sama Międzynarodówka Chłopska (s. 374). Ponadto w pracy nie ukazano dyskusji na temat losów tej organizacji. Toczyła

się ona również wśród działaczy MCh, ale inicjatywa w tej sprawie wyszła od władz Kominternu, które zapewne były inspirowane przez WKP(b). W tej kwestii było więcej stanowisk niż dwa (s. 378). Jedno prezentowane było głównie przez Tomasza Dąbala, który nie mogąc pogodzić się z sekciarską linią MK w sprawie chłopskiej, odszedł z pracy we władzach Międzynarodówki Chłopskiej. Między władzami MK i MCh coraz częściej bowiem dochodziło do ostrych dyskusji i sporów. Jest to jednak szerszy temat, dotyczący ówczesnych poglądów komunistów w sprawie roli Międzynarodówki Komunistycznej w rewolucyjnym ruchu chłopskim i charakteru Międzynarodówki Chłopskiej (zob. H. Cimek, *Tomasz Dąbal 1890 – 1937*, Rzeszów 1993; tenże, *Międzynarodówka Chłopska 1923 – 1931*, „Z pola walki”, 1988, nr 1, s. 25 nn.).

Autorce udało się dotrzeć do dokumentów przechowywanych w dawnym CPA IML przy KC KPZR, wówczas udostępnianych tylko nielicznym historykom. Na podstawie tych dokumentów można ustalić m.in. datę rozwiązania Międzynarodówki Chłopskiej (początek lutego 1931 r.). Angelowa wykazała też, że próba przeniesienia ośrodka kierowania rewolucyjnym ruchem chłopskim z Moskwy do Berlina była przedsięwzięciem nieudanym.

W książce Angelowej zbyt mało miejsca poświęcono kontrowersyjnym stronom w pracy MCh, nie pokazano też efektów działalności Międzynarodowego Instytutu Agrarnego, który utworzyła Międzynarodówka Chłopska. Należało chociażby wspomnieć o tym, że Instytut działał kilka lat dłużej od MCh, m.in. dzięki staraniom W. Kołarowa i Georgi Dymitrowa, co potwierdzają dokumenty, przechowywane w dawnym archiwum KC KKP w Sofii.

Lektura pracy Angelowej nasuwa spostrzeżenie, że problemy bułgarskie mimo wszystko w niedostatecznym stopniu zostały ukazane na tle działalności MK i MCh. Stwarza to m.in. wrażenie, że działacze bułgarscy odgrywali większą rolę we władzach Międzynarodówki Chłopskiej, niż miało to miejsce w rzeczywistości. Z drugiej strony należy jednak przyznać, że rola ta była większa, niż wskazywałyby na to sukcesy rewolucyjnego ruchu chłopskiego w Bułgarii. Rodzi się też wątpliwość, czy w omawianym czasie BKP i BZNS można nazwać bratnimi organizacjami (s. 36). W okresie istnienia MCh stosunki między nimi nie wskazywały na to, zwłaszcza między komunistami a prawicą i centrum w BZNS.

W recenzji skupiłem się głównie na pokazaniu mankamentów pracy i kwestii dyskusyjnych. Książka T. Angelowej, mimo poczynionych uwag i polemik, stanowi istotne osiągnięcie w badaniach dziejów Międzynarodówki Chłopskiej, ukazanej w kontekście działalności MK, BKP i BZNS. Praktycznie jest to pierwsze opracowanie na ten temat, nie licząc książki G. Jacksona (*Comintern and Peasant in East Europe 1919 – 1930*, New York and London 1966). Szkoda,

że Autorka tekst nadmiernie nasyciła szczegółami, dotyczącymi spraw bułgarskich i nie odniosła się bardziej krytycznie do niektórych ważnych aspektów działalności MK, MCh i BKP. Uwaga ta dotyczy także oceny działalności Kołarowa i Dymitrowa.

*Henryk Cimek*

**Henryk Zins, *Przez epoki i kontynenty*. Wydawnictwo UMCS, Lublin 1996, s. 357 + 15 nlb.**

Henryk Zins jest absolwentem KUL i profesorem uniwersytetów: UMCS w Lublinie, University of Sudbury (Kanada), Jomo Kenyatta University (Kenia), University of Sokoto (Nigeria), Zimbabwe University i University of Botswana, znakomitym badaczem problemów warmińskich, pomorskich i kopernikańskich, autorem wielu prac na temat stosunków polsko-angielskich w XVI w., historii Anglii, Kanady, Afryki, o Józefie Conradzie-Korzeniowskim i wielu innych problemach, których wymienić tu niepodobna. Swoje życiowe doświadczenia, liczne podróże, kontakty z wieloma ludźmi opublikował w formie arcyciekawych wspomnień, stanowiących próbę podsumowania bogatej i barwnej drogi życiowej, która wiodła go przez trzy kontynenty, kilkadziesiąt krajów i blisko osiemdziesiąt lat. Autor niepotrzebnie usprawiedliwia swe przedsięwzięcie pisząc: „Autobiografie piszą zwykle ludzie, którzy odegrali jakąś wybitniejszą rolę w życiu politycznym, artystycznym czy literackim epoki [...] Niekiedy znaczenie wspomnień może polegać na ich ogólniejszym walorze jako świadectwie epoki oraz zapisie spraw i rzeczy, które były dla tej epoki charakterystyczne, ważne lub chociażby interesujące. Do tej ostatniej zapewne kategorii należy moja książka [...] Szukając dalszego usprawiedliwienia dla tej książki, chciałbym wspomnieć, że w ciągu swego życia zetknąłem się z wybitnymi twórcami (np. laureatem literackiej nagrody Nobla T. S. Eliotem) i wieloma znakomitymi polskimi, brytyjskimi i kanadyjskimi uczonymi”.

Te wspomnienia nie wymagają żadnego usprawiedliwienia – byłem uczniem Profesora i pozostanie On dla mnie niedościgłym wzorem umiejętności organizatorskich, uosobieniem taktu, wielkiej kultury osobistej, ogromnej humanistycznej wiedzy, renesansowych zainteresowań i doskonałego pióra. Katedra Historii Powszechnej Średniowiecznej UMCS, kierowana przez Profesora, miała w końcu lat pięćdziesiątych najbogatszy w Polsce zbiór angielskich